

EKOLOGİYA HÜQUQU

İQLİM DƏYİŞİKLİKLƏRİ İLƏ MÜBARİZƏ FONUNDA ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ SAHƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİNİN TƏHLİLİ

EMİN ƏLİMUSAYEV*

Annotasiya

İqlim dəyişiklikləri başda olmaqla, ekoloji problemlərin kəskinləşməsinə qarşı zəruri tədbirlərin görülməsi bəşəriyyətin sağlam gələcəyinin təmin edilməsi üçün zəruridir. Bu baxımdan əksər dünya dövlətləri ekoloji qanunvericilik aktları qəbul etmək və mövcud hüquqi bazanı daha da təkmilləşdirmək yolu ilə ekoloji-hüquqi tənzimləmənin səmərəliliyini təmin edirlər. Ölkəmizdə də ekoloji münasibətlərin müxtəlif sferalarını tənzimləyən çoxsaylı qanunvericilik aktları mövcuddur. Bu araşdırma çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsas qanunvericilik aktlarından biri olan “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu təhlil edilmişdir. Xüsusilə qüvvədə olduğu 26 il ərzində ölkədə baş vermiş sosial-iqtisadi inkişaf baxımından təhlil aparılmış, bu illər ərzində Qanuna edilmiş dəyişikliklər araşdırılmışdır. Bununla yanaşı, Qanunun konkret struktur elementləri əsasında təhlili aparılmış, bir sıra kolliziyalar və hüquqi boşluqlar müəyyən edilmiş, habelə təkmil normayaratma texnikası baxımından qiymətləndirmə həyata keçirilmişdir. Tədqiqat nəticəsində Qanunun müasir ekoloji tənzimləmə konsepsiyaları və iqlim tənzimləməsinə ehtiva etmədiyi, qüvvədə olduğu illər ərzində edilmiş dəyişikliklərin yalnız ikisinin qanunun tənzimləmə predmeti üçün təkmilləşdirmə xarakteri daşdığı, Qanunda xeyli sayda tənzimləmə müəyyən etməyən blanket xarakterli normaların, kolliziyaların və hüquqi boşluqların olduğu, habelə müasir normayaratma texnikasına cavab vermədiyi müəyyən edilmiş, o cümlədən effektiv ekoloji-hüquqi tənzimləmənin həyata keçirilməsi üçün qanunvericilikdə əsaslı dəyişikliklərin edilməsi təklif edilmişdir.

Açar sözlər: *ekologiya, ətraf mühitin mühafizəsi, ekologiya hüququ, yaşıl dünya, ekoloji qanunvericilik, iqlim qanunları, qanunvericilik, normayaratma.*

I. Giriş

İnsan cəmiyyətinin inkişafı və bəşəriyyətin iqtisadi fəaliyyətinin artması mütənəşib olaraq insanların təbiətə təsirini də artırmaqdadır. İqlim dəyişiklikləri başda olmaqla bir sıra ekoloji problemlərin kəskinləşməsi insanlara yalnız iqtisadi zərər vurmaqla məhdudlaşmır, eyni zamanda onların gələcək varlığını sual altında

* Əmək və ekologiya hüququ kafedrasının doktorantı / Bakı Dövlət Universiteti / email: eminalimusayev@gmail.com

qoyur. Aparılmış araşdırmalara əsasən planet səthinin orta temperaturunun sənayeləşmədən əvvəlki dövrə nisbətən 1.1 °C artması ilə yanaşı, yaxın gələcəkdə bu rəqəmin daha da yüksələcəyi, anormal hava hadisələrinin (daşqınlar, sellər və s.) baş vermə tezliyinin sıxlaşacağı, quraqlıq hallarının və suya əlçatanlığın pisləşəcəyi, meşə yangınlarının daha da kəskinləşəcəyi, buzlaqların əriməsi səbəbindən okean səviyyəsinin artacağı və s. proqnozlaşdırılır [16, s. 11-20]. Bununla yanaşı, bir sıra tədqiqatlar 2023-cü ilin son 174 il ərzində qeydə alınmış ən isti il olduğunu, son 50 ildə qeydə alınmış təbii fəlakətlərin 5 dəfə artdığını, təbii fəlakətlərdən zərər çəkənlərin 2005-2014-cü illərdə hər il 29 milyon nəfər olmasına baxmayaraq 2015-2022-ci illərdə bu göstəricinin hər il 133 milyon nəfər təşkil etdiyini göstərir [30, s. 209-210]. Ekoloji problemlərin kəskinləşməsi bəşəriyyətin gələcək nəsillərə zərər vurmada inkişafını təmin etmək üçün ekoloji hüquqi tənzimləmənin zəruriliyini şərtləndirir. Bu səbəbdən qabaqcıl dünya dövlətləri istər iqlim qanunları qəbul etməklə, istərsə də mövcud hüquqi bazanı daha da sərtləşdirməklə iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə sahəsində öz ekoloji qanunvericiliklərini davamlı təkmilləşdirirlər.

İqlim dəyişiklikləri ölkəmizdən də təsirsiz ötüşməmişdir. Azərbaycanın təqribən 10 milyon əhali ilə, qlobal istixana qazlarının cəmi 0.15%-ni emissiya etməsinə baxmayaraq, ölkənin fiziki və coğrafi xüsusiyyətləri iqlim dəyişikliklərinin təsirlərinə (xüsusilə quraqlıq, termal stress, daşqınlar və s.) həssas olması ilə xarakterizə olunur [28, s. 11]. Rəsmi statistik məlumatlar göstərir ki, 2022-ci ildə Azərbaycanda 66 qeydə alınmış yanğın hadisəsi baş vermiş və 869 hektar ərazi zərər görmüşdür [26]. Bu göstərici 21-ci əsr üzrə Azərbaycanda meşə yanğınları üzrə qeydə alınmış ən yüksək göstəricidir. Bununla yanaşı, ölkənin su ehtiyatları da azalmaqdadır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2024-cü il 10 oktyabr tarixli 320 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadəyə dair Milli Strategiya”nın 3-cü hissəsinə əsasən ölkənin su ehtiyatlarının 1980–2023-cü illərdə 26,4 faiz azalaraq 26,2 milyard kubmetr təşkil etmişdir. Bütün bunlar həmçinin Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdlərinə də birbaşa təsir edir. Dövlət rəsmilərinin açıqlamalarında Xəzər dənizinin səviyyəsinin dəyişməsində iqlim amilinin əsas rol oynadığı bildirilməklə yanaşı, səviyyənin həm qalxmasının həm də enməsinin ölkənin ekoloji sistemə mənfi təsir edəcəyi bildirilir [21].

Bu sahədə aparılmış elmi araşdırmalar da ölkəmizdə ekoloji problemlərin kəskinləşdiyini və bu sahədə müvafiq tədbirlərin görülməsinin zəruriliyini göstərir. Belə ki, Teymurova və digərləri tərəfindən aparılmış araşdırmada hava çirklənməsi səbəbindən iqtisadi itkilərin ümumi daxili məhsulun təqribən 0.11-0.14%-i, torpaqların deqradasiyası səbəbindən itkilərin hər il 10-11 milyard manat olması müəyyən etməklə yanaşı, bu sahədə addımların atılmasının zəruriliyi vurğulanmışdır [32, s. 30-31]. Bununla yanaşı, ekoloji problemlər, xüsusilə sənaye çirklənməsi sahəsində aparılmış digər tədqiqatlar da bu sahədə dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi, ictimai savadlılığın artırılması, beynəlxalq

əməkdaşlıq kimi sahələrdə zəruri tədbirləri irəli sürür [5, s. 430-431]. Habelə, bir sıra digər tədqiqat nəticələri də ölkəmizdə keçirilmiş COP29-un məqsədlərinə uyğunluğun təmin edilməsi məqsədilə infrastruktur layihələrində iqlim meyarını nəzərə almasının zəruriliyi vurğulamaqla bu sahədə zəruri tənzimləyici çərçivənin əhəmiyyətini qeyd edir [24, s. 5-6].

Ekoloji problemlərin kəskinləşməsi ilə yanaşı, ölkəmizdə ətraf mühitin mühafizəsinə ayrılan diqqət də artmaqdadır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də [3] 2030-cu ilədək ölkənin inkişafında dair müəyyən edilmiş 5 prioritetdən biri “təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsi” olmuşdur. Həmin prioritet çərçivəsində iqlim dəyişiklikləri nəzərə alınmaqla ekoloji təmiz texnologiyaların tətbiqi, təmiz enerji mənbələrindən istifadə, tullantıların təkrar emalı və çirklənmiş ərazilərin bərpasının zəruriliyi vurğulanmışdır. Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 3 may tarixli 2620 nömrəli Sərəncamı [6] ilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə “yaşıl enerji zonası” yaradılmış, 25 dekabr 2023-cü il tarixli 4233 nömrəli Sərəncamı [7] ilə 2024-cü il “yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan olunmuşdur. Əlavə olaraq, ölkədə ətraf mühitin mühafizəsinə çəkilən xərclər də davamlı artmaqdadır. Belə ki, rəsmi statistik məlumatlara əsasən 2023-cü il ərzində sözügedən xərclər əvvəlki illə müqayisədə 2,9 dəfə artaraq 677,4 milyon manat təşkil etmiş, ümumi daxili məhsulun 0,6 faizinə bərabər olmuşdur [29]. Bu rəqəm ötən illərlə müqayisədə ətraf mühitin mühafizəsinə çəkilmiş ən yüksək xərc kimi xarakterizə olunur [2]. Bütün bunlar ölkədə iqlim dəyişiklikləri və ətraf mühitin mühafizəsinə ayrılan diqqəti göstərsə də, bu sahədə atılan addımların effektivliyini təmin etmək üçün normativ hüquqi bazanın mövcud reallığa uyğun olması və təkmil xarakter daşması zəruridir.

Əlavə olaraq, qeyd etmək lazımdır ki, 2024-cü ildə ölkəmizdə keçirilmiş COP29-un nəticəsi olaraq, iqlim maliyyəsi sahəsində yeni kollektiv hədəf müəyyən edilmiş və inkişaf etmiş dövlətlər tərəfindən illik olaraq 300 milyard dollar məbləğində maliyyə vəsaitinin inkişaf etməkdə olan dövlətlərin iqlim layihələrini maliyyələşdirmək üçün ayrılacağı barədə razılığa gəlinmişdir. Bu isə təkmil ekoloji-hüquqi bazanın mövcudluğunu zəruri edir. Belə ki, bir çox tədqiqatçılar tərəfindən iqlim maliyyəsi sahəsində hüquqi bazanın, iqtisadiyyatın digər sahələrinə nisbətən daha az inkişaf etdiyi bildirilir [36, s. 2]. Bu səbəbdən COP29 zamanı əldə edilmiş razılaşmanın öz məqsədlərinə çatmasının təmin edilməsi üçün inkişaf etməkdə olan dövlətlərin, o cümlədən də ölkəmizin ekoloji qanunvericiliyinin təkmil xarakter daşması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ötən əsrin sonlarından etibarən ölkəmizin müstəqillik əldə etməsi ilə bir çox hüquq sahələrində olduğu kimi, ekologiya hüququ sahəsində də qanunvericiliyin qurulması işləri başlamışdır. Xüsusilə Ümummillə Lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında keçirilən islahatlar bu sahədə çoxsaylı qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi ilə xarakterizə olunur. Belə ki, bu dövrdə ekoloji münasibətlərin müxtəlif

sferalarını tənzimləyən və hazırda qüvvədə olan 14 qanun və 3 məcəllə qəbul edilmişdir. Məhz hazırkı araşdırmanın predmeti olan “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu [19] da bu dövrdə qəbul edilmişdir. Sözügedən qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsindən sonra ötən bir neçə onillik ərzində ölkəmizin keçdiyi böyük sosial-iqtisadi inkişaf yolunu nəzərə alaraq, hüquqi bazanın ölkədə mövcud sosial-iqtisadi reallığa uyğunluğunun qiymətləndirilməsi və təkmil hüquq təcrübəsi baxımından təhlil edilməsi effektiv ekoloji-hüquqi tənzimləmənin həyata keçirilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

II. Qanunun mövcud sosial-iqtisadi reallığa uyğunluğunun araşdırılması

Hüquq nəzəriyyəsiindən məlum olduğu kimi, effektiv hüquqi tənzimləmənin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün normativ hüquqi baza ölkədə mövcud olan sosial-iqtisadi reallığa uyğun olmalıdır. Digər hüquq sahələrində olduğu kimi, ekologiya hüququnda da mövcud hüquqi normaların sosial-iqtisadi reallıqla uzlaşmaması hüquqi tənzimləmənin səmərəliliyinə xələl gətirir. Bu baxımdan ölkəmizdə də ekoloji problemlərin kəskinləşməsinə qarşı mübarizə aparılması, habelə ölkənin gələcək ekoloji hədəflərinə nail olunması istiqamətində görülən tədbirlərin effektivliyi məhz qanunvericiliyin inkişaf səviyyəsi ilə bilavasitə bağlıdır.

“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (bundan sonra - Qanun) 8 iyun 1999-cu il tarixində qəbul edilmişdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Qanunun qüvvədə olduğu 26 il ərzində ölkə sosial-iqtisadi baxımdan əsaslı inkişaf yolu keçmişdir. Belə ki, rəsmi statistik məlumatlara nəzər yetirsək, 1999-cü ildə 3,7 milyard manat təşkil etmiş ümumi daxili məhsulun həcmi 2024-cü ildə 126,3 milyard manat təşkil etmişdir [29]. Eləcə də sənaye istehsalı və əhalinin gəlirləri artmışdır [22]. Xüsusilə neft-qaz sektorunda baş vermiş inkişaf ölkə iqtisadiyyatının böyüməsinə əsas vermişdir. Bununla yanaşı, 2001-ci ildə 49% olan yoxsulluq səviyyəsi də 2024-cü ildə 5.3%-ə qədər enmişdir. Nəzərə alınmalı olan digər bir amil isə Qarabağ və Şərqi Zəngəzurun işğaldan azad edilməsi və ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi ilə bu ərazilərin ölkənin sosial və iqtisadi fəaliyyətinə inteqrasiya edilməsidir. Heç də təsadüfi deyildir ki, ölkə başçısının Sərəncamı ilə bu ərazilərdə “yaşıl enerji zonası” yaradılmışdır. Bütün bunlar son 26 il ərzində ölkənin əhəmiyyətli sosial-iqtisadi inkişaf yolu keçdiyini göstərir.

Bütün bunlarla yanaşı, qüvvədə olduğu illər ərzində Qanun əsaslı əlavə və dəyişikliklərə məruz qalmamışdır. Belə ki, qüvvədə olduğu 26 il ərzində Qanuna cəmi 28 dəyişiklik edilmişdir ki, bunlardan 26-sı Qanuna yeni tənzimləmə gətirməyən yalnız dəqiqləşdirmə xarakteri daşıyan texniki dəyişikliklərdir. Sözügedən dəyişikliklər əsasən digər normativ hüquqi aktlarda baş verən dəyişikliklərlərə qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması xarakteri daşıyan və Qanunun tənzimləmə pretmetinə birbaşa təsir etməyən dəyişikliklərdir. Bu baxımdan həmin dəyişikliklər Qanunun ölkədə mövcud sosial-iqtisadi

dəyişikliklərə uyğunlaşdırılması baxımından xarakterik deyildir. Qeyd olunan dəyişikliklərin təhlilinə aşağıdakı cədvəldə (*Cədvəl 1*) yer verilmişdir:

Cədvəl 1. Qanuna edilmiş texniki xarakterli dəyişikliklər.

<i>Dəyişiklik edən qanunun tarixi və nömrəsi</i>	<i>Dəyişikliyin əsası və mahiyyəti</i>
27 fevral 2001-ci il tarixli 94-IIQD nömrəli	“Mülki müdafiə haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
19 aprel 2002-ci il tarixli 308-IIQD nömrəli	"Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
25 mart 2003-cü il tarixli 429-IIQD nömrəli	"Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında" Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma (<i>istinadın əlavə edilməsi</i>)
30 dekabr 2003-cü il tarixli 568-IIQD nömrəli	İnzibati Xətalər Məcəlləsinin icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
5 mart 2004-cü il tarixli 600-IIQD nömrəli	"Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında" Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
25 dekabr 2007-ci il tarixli 524-IIIQD nömrəli	Bir sıra maddələrdən “zərərli” sözünün çıxarılması
30 sentyabr 2009-cu il tarixli 882-IIIQD nömrəli	“mühafizə-sağlamlıq” sözləri “müalicə-sağlamlaşdırma” sözləri ilə əvəz edilməsi və digər texniki xarakterli dəqiqləşdirmə
1 fevral 2013-cü il tarixli 553-IVQD nömrəli	“Mədəni bitkilərin genetik ehtiyatlarının mühafizəsi və səmərəli istifadəsi haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
4 aprel 2014-cü il tarixli 932-IVQD nömrəli	“İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta haqqında” və “İcbari sığortalar haqqında” qanunlarına uyğunlaşdırma
30 sentyabr 2014-cü il tarixli 1032-IVQD nömrəli	“Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların tənzimlənməsi və sahibkarların maraqlarının müdafiəsi haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
11 noyabr 2016-cı il tarixli 398-VQD nömrəli	“Yaşlılıqların mühafizəsi haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma

30 dekabr 2016-cı il tarixli 479-VQD nömrəli	“Reklam haqqında” Qanuna edilmiş dəyişikliklə əlaqədar uyğunlaşma
14 aprel 2017-ci il tarixli 590-VQD nömrəli	“Uyğunluğun qiymətləndirilməsi sahəsində akkreditasiya haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar dəqiqləşdirmə
28 dekabr 2018-ci il tarixli 1403-VQD nömrəli	“Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma (<i>tətbiq dairəsinin dəqiqləşdirilməsi</i>)
24 aprel 2020-ci il tarixli 55-VIQD nömrəli	“İctimai iştirakçılıq haqqında” Qanuna istinadın əlavə edilməsi
24 aprel 2020-ci il tarixli 56-VIQD nömrəli	“Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” dəyişiklik edilməsi ilə əlaqədar uyğunlaşdırma (<i>“geoloji parklar”</i>)
1 may 2020-ci il tarixli 71-VIQD nömrəli	Digər qanunlarda olduğu kimi fonda daxil olan vəsaitin bir hissəsinin dövlət büdcəsinə köçürülməsi
12 iyun 2020-ci il tarixli 129-VIQD nömrəli	Yeni istinadın əlavə edilməsi
3 dekabr 2021-ci il tarixli 416-VIQD nömrəli	Dövlət rüsumunun tutulmasının dəqiqləşdirilməsi
20 dekabr 2022-ci il tarixli 738-VIQD nömrəli	Digər qanunlarda olduğu kimi sənəd və məlumatların EHİS üzərindən əldə edilməsinin dəqiqləşdirilməsi
17 fevral 2023-cü il tarixli 816-VIQD nömrəli	“Media haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
23 fevral 2024-cü il tarixli 1103-VIQD nömrəli	“İstehsalat və məişət tullantıları haqqında” Qanuna dəyişiklik edilməsi ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
5 mart 2024-cü il tarixli 1108-VIQD nömrəli	“Qida təhlükəsizliyi haqqında” Qanunun icrası ilə əlaqədar uyğunlaşdırma
8 oktyabr 2024-cü il tarixli 43-VIIQD nömrəli	Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə dövlət fonduna daxilolmaların dairəsinin dəqiqləşdirilməsi
29 noyabr 2024-cü il tarixli 73-VIIQD nömrəli	

Mənbə: “e-qanun” platformasından əldə edilmiş məlumatlar əsasında.

Yuxarıdakı cədvəlin təhlili göstərir ki, edilmiş dəyişikliklərin mütləq əksəriyyəti digər qanunların tətbiqinə başlanılması və ya onlara edilmiş dəyişikliklərlə bağlı uyğunlaşdırma xarakteri daşıyan dəyişikliklərdir. Bu

səbəbdən Qanunun məqsədləri və tənzimləmə predmeti baxımından əhəmiyyətli təkmilləşdirmələri ehtiva etmir.

Bununla yanaşı, qüvvədə olduğu müddət ərzində Qanuna edilmiş dəyişikliklərdən yalnız ikisi Qanunun təkmilləşdirilməsi və mövcud sosial-iqtisadi reallığa uyğunlaşdırılması baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Sözügedən dəyişikliklərə nəzər yetirsək:

1. 26 noyabr 2020-ci il tarixli 207-VIQD nömrəli Qanunla: qalınlığı 15 mikrona qədər olan polietilen torbaların, habelə birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı çubuq, çəngəl, qaşiq, bıçaq, boşqab və stəkanların sahibkarlar tərəfindən idxalı, istehsalı, həmçinin ticarət, ictimai iaşə və digər xidmət obyektlərində istehlakçıya satılması və ya verilməsi qadağan edilmişdir;

2. 12 iyun 2018-ci il tarixli 1176-VQD nömrəli Qanunla: yeni anlayışlar daxil edilmiş, ekoloji ekspertiza məsələlərini tənzimləyən 8-ci fəslin bir sıra maddələri yeni redaksiyada verilmiş və ekoloji ekspertizanın aparılması qaydası təkmilləşdirilmişdir.

Yuxarıda qeyd edilmiş dəyişikliklər istər Qanuna qadağanedici normalar gətirmək, istərsə də bir sıra normaların təkmilləşdirilməsi ilə əhəmiyyətli yeniliklər gətirmişdir. Bu baxımdan Qanunun tənzimləmə predmeti baxımından əhəmiyyətli hesab olunur.

Göründüyü kimi, Qanunun qüvvədə olduğu illər ərzində Azərbaycan sosial-iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmişdir. Lakin Qanuna edilmiş dəyişikliklər tənzimləmənin ölkədə mövcud reallığa uyğunluğunu təmin etmək üçün yetərli hesab olunmur. Belə ki, dünya praktikasına nəzər yetirdikdə son 20-30 il ərzində yeni ekoloji tənzimləmə metodlarının işlənib hazırlandığı və qanunvericiliyə inteqrasiya edildiyini müəyyən etmək olur. Məsələn, əksər dünya dövlətləri yaşıl satınalmalar, karbon qiymətqoyma (emissiya ticarəti sistemləri və karbon vergiləri), dövrü iqtisadiyyat və s. kimi yeni iqtisadi tənzimləmə metodlarını öz qanunvericiliklərinə əlavə etmişlər. Bununla yanaşı, xarici dövlətlərin təcrübələrində iqlim tənzimləməsi sahəsində də əsaslı addımlar atılmışdır. Xüsusilə iqlim qanunlarının qəbul edilməsi ilə iqlim hədəfləri qanun səviyyəsində müəyyən olunmuş, institusional çərçivə, dövlət nəzarəti və məcburetmə mexanizmləri tənzimlənmişdir. Lakin göründüyü kimi, nə hazırkı araşdırmanın predmeti olan Qanuna, nə də digər qanunvericilik aktlarına bu istiqamətdə əlavələr edilməmişdir. Bütün bunlar, qanunvericiliyin yeni ekoloji tənzimləmə konsepsiyalarından məhrum olmasına səbəb olmaqla ekoloji hüquqi tənzimləmənin effektivliyini sual altında atır.

III. Qanunun konkret struktur elementləri əsasında təhlili

Araşdırmanın bu hissəsində Qanunun konkret struktur elementləri əsasında təhlilinə yer verilmişdir. Bu zaman təkmil normayaratma texnikası və “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanununun [33] (bundan sonra – Konstitusiyası Qanunu) tələbləri əsas götürülmüşdür. Doğrudur

ki, Konstitusiya Qanunu 2010-cu ildə, yəni Qanunun qüvvəyə minməsindən 11 il sonra qəbul edilmişdir, lakin ekoloji tənzimləmənin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi üçün bu sahədə qanunvericiliyin ölkədə mövcud olan hüquq praktikasına uyğunluğunun araşdırılması əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan Qanunun konkret struktur elementləri əsasında təhlil edilməsi, bu zaman təkmil normayaratma texnikasının, digər sahəvi qanunvericilik aktlarının və xarici dövlətlərin təkmil tənzimləmə təcrübələrinin nəzərə alınması zəruridir.

Qanunun 1-ci fəslə ümumi müddəaların tənzimlənməsinə həsr olunmuşdur və əsas anlayışların, qanunvericiliyin, prinsiplərin müəyyən edilməsini ehtiva edir. Birinci maddə Qanunda istifadə olunan ifadə və terminlərin anlayışını müəyyən edir. Araşdırma zamanı müəyyən edilmişdir ki, “*ətraf mühitin ekoloji tarazlığının normallaşdırılması*” ifadəsinin anlayışı verilsə də Qanunun mətnində bu anlayışdan istifadə olunmamışdır. 10-cu maddədə “*təbiətdən istifadənin normallaşdırılması*” anlayışından istifadə edilsə də bu ifadə 1-ci maddədə anlayışı verilmiş ifadə ilə eynilik təşkil etmir. Bu hal, normayaratma texnikası baxımından uğurlu hesab edilmir. Bununla yanaşı, Qanunun bir sıra maddələrində də definitiv xarakterli müddəalara rast gəlinir. Məsələn, Qanunun 65-ci, 75-ci və 76-cı maddələri definitiv xarakterlidir. Definitiv xarakterli normaların qanunun mətnində müəyyən edilməsi yanaşması bir sıra digər qanunvericilik aktlarında da tətbiq edilsə də, Qanunda vahid yanaşmanın tətbiq edilməsi baxımından bütün definitiv xarakterli normaların “*əsas terminlər və anlayışlar*” adlanan 1-ci maddədə verilməsi məqsədəuyğun hesab olunur. Eləcə də 3-cü maddədə bir sıra ekoloji problemlərlə mübarizə, məsələn bioloji müxtəlifliyin qorunmasının təmin edilməsi prinsiplər sırasında müəyyən edilsə də iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı hər hansı spesifik müddəaya yer verilməmişdir.

İkinci fəsil bu sahədə hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsini ehtiva edir. Bu fəsildə müvafiq olaraq dövlətin, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, vətəndaşların və ictimai birliklərin hüquq və vəzifələrinin dairəsin müəyyənləşdirilmişdir. Ümumiyyətlə, dövlətin vəzifələrinin qanunla müəyyən edilməsi yanaşması bir sıra normativ aktlarda tətbiq edilsə də, dövlətin hüquqlarının qanunla müəyyən edilməsi ölkə qanunvericiliyində geniş yayılmış təcrübə deyildir. Belə ki, hazırda qüvvədə olan 2 qanun: “*Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında*” və “*Ekoloji təhlükəsizlik haqqında*” Azərbaycan Respublikasının qanunları bu yanaşmanı tətbiq edir. Dövlətin əsaslarının və qanunvericilik sisteminin Konstitusiya ilə müəyyən edildiyini nəzərə alaraq, dövlət tərəfindən qəbul edilən qanunvericilik aktında dövlətə hüquqların verilməsi sual doğurur. Bu səbəbdən 4-cü maddə ilə müəyyən edilmiş hüquqların dövlətə deyil, konkret dövlət orqanına verilməsi daha məqsədəuyğundur. Habelə Qanunun 71-ci maddəsinin də bu sahədə bu sahədə nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanının hüquqlarını müəyyən etdiyini qeyd etmək lazımdır. Bununla yanaşı, 4-cü maddənin 1.1-ci, 1.2-ci, 1.4-cü bəndlərinin çox ümumiləşdirilmiş formada və qeyri-dəqiq ifadə edilməsi səbəbindən Konstitusiya Qanunun 25.2-ci maddəsinin

tələblərinə cavab vermir. Eləcə də, öncəki araşdırmalar həmin maddənin 1.8-ci bəndi “Standartlaşdırma haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə kolliziya təşkil etdiyini göstərir [2, s.131]. Belə ki, həmin bənd bu sahədə məcburi standartlaşdırılan və sertifikatlaşdırılan ekoloji cəhətdən təhlükəli məhsulların (işlərin, xidmətlərin) siyahısını təsdiq etməyi dövlət hüququ kimi müəyyən etsə də, “Standartlaşdırma haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1.0.2-ci maddəsinə əsasən standart dedikdə təkrar və ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulan, standartlaşdırma obyektlərinə dair qaydaları, tövsiyələri, texniki xarakteristikaları müəyyən edən, *təbiiyi könüllü olan* normativ sənəd başa düşülür. Bu baxımdan standartın könüllü xarakter daşmasını nəzərə alaraq, məcburi standartlaşdırılan malların dairəsinin müəyyən edilməsi vəzifəsinin Qanunla müəyyən edilməsi normativ hüquqi aktların kolliziyasına səbəb olur və Konstitusiya Qanununun tələblərini pozur. Eləcə də 5-ci maddə yerli özünüidarəetmə orqanlarının səlahiyyətləri adlansa da bu sahədə hər hansı bir tənzimləmə müəyyən etmir və qanunvericiliklə onlara verilmiş səlahiyyətlərin həyata keçirildiyini təsbit edir. Bu isə normativ hüquqi aktda sui-istifadə amili kimi qiymətləndirilərək Konstitusiya Qanunun 64-cü maddəsinin tələblərinə cavab vermir.

Qanunun üçüncü fəslə təbiətdən istifadənin əsaslarını, təbiət istifadəçilərinin növlərini, kvota və limitləri, eləcə də təbiətdən istifadə müqavilələrini tənzimləyir. Qanun təbiət istifadəçilərinin müxtəlif növlərini fərqləndirsə də, Qanunun mətni boyu fərqli istifadəçilər üçün tənzimləmə müəyyən edilməsə də, digər qanunvericilik aktlarında bu anlayışlardan istifadə edilmişdir. Bununla yanaşı, Qanunun 9-cu maddəsinin ikinci hissəsinin ikinci cümləsində qanunvericilikdə nəzərdə tutulduğu hallarda, təbiətdən istifadəyə məhdudiyətlər qoyulmasına yol verildiyi qeyd edilmişdir. Bu isə Konstitusiya Qanununun 64-cü və 65-ci maddələrinin tələblərinə uyğun deyildir. Belə ki, Qanunun özündə birbaşa məhdudiyət müəyyən edilməmiş, sadəcə belə məhdudiyətin qoyula bilmə imkanı qeyd edilmişdir. Bu isə normativ hüquqi aktda sui-istifadə amili kimi qiymətləndirilir.

Növbəti, yəni Qanunun 4-cü fəslə bu sahədə dövlət kadastrı və monitorinqi, standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma fəaliyyətini tənzimləyir. Bu fəsil, xüsusilə ətraf mühitin monitorinqi hazırkı araşdırma baxımından xüsusilə əhəmiyyətlidir. Xüsusilə karbon qiymətqoyma mexanizmlərinin təbiiyi zamanı emissiyaların monitorinqinin aparılması kritik əhəmiyyət daşıyır. Belə ki, ətraf mühitə təsirin real həcmnin qiymətləndirilməsi bu sahədə tədbirlərin görülməsinin əsasını təşkil edir. Qanunun 17-ci maddəsi bu sahədə dövlət monitorinqinin aparılmasının əsaslarını müəyyən edir. Həmin maddənin ikinci hissəsində dövlət monitorinqinin əhatə etdiyi sahələr göstərilərsə də, iqlim dəyişikliklərinin öyrənilməsi bu sahələrin sırasında xüsusi olaraq göstərilməmişdir. Eləcə də, Qanunun 18-ci maddəsi müəssisə monitorinqinin əsaslarını, həmin maddənin birinci hissəsi hüquqi şəxslərin ətraf mühitin müəssisə monitorinqi və ekoloji cəhətdən təhlükə törədə bilən təsərrüfat fəaliyyətinin ətraf mühitə təsirinin qiymətləndirilməsi öhdəliyini

müəyyən edir. Bu müddəanın təhlili zamanı bir sıra çatışmazlıqlar müşahidə edilir. Belə ki, görüldüyü kimi Qanunda bu öhdəlik yalnız hüquqi şəxslərə tətbiq olunur, lakin sahibkarlıq fəaliyyətinin dairəsi yalnız hüquqi şəxslərlə məhdudlaşmır. Bununla yanaşı maddənin dispozisiyası olduqca ümumi xarakter daşıyır. Belə ki, *“ekoloji cəhətdən təhlükə törədə bilən təsərrüfat”* ifadəsi olduqca mücərrəd xarakter daşıyır, yəni hansı fəaliyyətin ekoloji təhlükə törədə bilməsinin meyarları görünür və bu səbəbdən Konstitusiya Qanununun 25.2-ci maddəsinin tələbləri baxımından məqsədemüvafiq hesab edilmir, eləcə də Konstitusiya Qanununun 64-cü maddəsinin tələbləri baxımından normativ hüquqi aktda sui-istifadə amili kimi qiymətləndirilir. Bundan başqa, həmin maddənin ikinci hissəsi bu sahədə istifadə olunan ölçü vasitələri standartlaşdırmanın və metrologiyanın tələblərinə uyğun olmasını müəyyən etsə də, dispozisiyanın *“Ölçmələrin vəhdətinin təmin edilməsi haqqında”* Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq dəqiqləşdirilməsi məqsəduyğundur. Qanununun 19-21-ci maddələri bu sahədə standartlaşdırma və sertifikatlaşdırma fəaliyyətinə həsr olunsada, dövlət standartlarının tətbiqinin könüllü olması səbəbindən sözügedən maddələr qanunvericilikdə kolliziyanın yaranmasına səbəb olur [2, s. 131-132].

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində iqtisadi tənzimləmənin əsaslarını müəyyən edən 5-ci fəsil araşdırma baxımından xüsusilə önəmlidir. Belə ki, Qanun qəbul edildikdən sonrakı 26 il ərzində ölkəmiz sosial-iqtisadi baxımdan əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etsə də, ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadi əsaslarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı Qanuna əsaslı dəyişikliklər edilməmişdir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu illər ərzində ölkədə ümumi daxili məhsul, sənaye istehsalı, əhalinin gəlirləri və digər iqtisadi göstəricilər əhəmiyyətli dərəcədə müsbət mənada artmış, yoxsulluq azalmışdır. Görüldüyü kimi, Qanunun qüvvədə olduğu illər ərzində ölkədə baş verən sosial-iqtisadi inkişafa uyğun olaraq Qanuna əsaslı dəyişikliklər edilməmişdir. Bu sahədə dünyanın qabaqcıl dövlətlərinin təcrübəsinə diqqət yetirdikdə isə, əsrin əvvəllərindən etibarən dayanıqlılıq şərtləri, yaşıl satınalmalar, karbon qiymətdoyma, dövrü iqtisadiyyat və s. kimi iqtisadi tənzimləmə metodları tətbiq edildiyinin şahidi oluruq. Bir sıra beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən də ekoloji tənzimləmə zamanı bazar əsaslı iqtisadi vasitələr daha effektiv və az xərc tələb edən tənzimləmə üsulu kimi qiymətləndirilir [25, s. 2]. Bu baxımdan bazar münasibətlərinin iştirakçılarının iqtisadi maraqlarına təsir etməklə, ətraf mühitin mühafizəsinin stimullaşdırılması üzrə təkmil mexanizmlərin müəyyən edilməsi, bu sahədə sərt imperativ qadağaların müəyyən edilməsinə nisbətən daha effektiv metod kimi təklif edilə bilər.

Fəslin təhlili göstərir ki, Qanununun 23-cü maddəsinin ikinci hissəsi, 24-cü, 25-ci, 26-cı və 29-cu maddələri xüsusi tənzimləmə müəyyən etməyən blanket (göndərici) xarakterli normalardır. Sözügedən normalar bu sahədə müxtəlif iqtisadi tənzimləmə metodlarının əsaslarını tənzim etməli olduğu halda, bu sahədə hər hansı bir tənzimləmə müəyyən etmirlər. Məsələn, Qanununun 25-ci maddəsi *“ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində iqtisadi stimullaşdırma”* adlanır və bazar

münasibətlərinin iştirakçılarının iqtisadi fəaliyyətlərinə təsir etməklə onların ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində fəaliyyətlərini stimullaşdırmaq məqsədi güdür. Lakin maddənin birinci abzası bu fəaliyyətin “*ekoloji yönümlü subsidiyalar və digər stimullaşdırıcı tədbirlər*” vasitəsilə həyata keçirildiyini müəyyən etsə də, ikinci abzas “*qanunvericiliyə zidd olmayan tədbirlərin köməyi ilə*” həyata keçirilə biləcəyini müəyyənləşdirir. Bu halın, Konstitusiya Qanununun 25.2-ci, 65-ci və 66-cı maddələrinin tələblərinə zidd olması ilə yanaşı, mövcud reallıqla da uzlaşmır. Nümunə olaraq, bir çox qabaqcıl dövlətlər karbon vergiləri, emissiya ticarəti sistemləri, yaşıl kreditlər, istehlakçılar üçün güzəştlər (məsələn bəzi Avropa dövlətlərində elektrikli avtomobillər üçün ödənişsiz dayanacaq xidmətləri mövcuddur) kimi çoxşaxəli stimullaşdırma metodları tətbiq edilir. Göründüyü kimi, bu sahədə təkmil təcrübənin ölkə qanunvericiliyinə əlavə edilməsi üçün, Qanunun bu fəslinə əsaslı dəyişikliklərin edilməsi zərurəti vardır.

Altıncı fəsil ekoloji balansın təmin edilməsi məqsədilə müvafiq tənzimləməni müəyyən edir. bu fəsil də digərlərində olduğu kimi konkret tənzimləmə müəyyən etməyən, həddən artıq ümumi və mücərrəd tənzimləmənin müəyyən edilməsi ilə xarakterizə olunur. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, Qanunun 31-ci maddəsinin birinci hissəsi ətraf mühitin keyfiyyət normativlərinə aid edilən göstəricilərin dairəsi müəyyən edilsə də, həmin maddənin ikinci hissəsi ətraf mühitin başqa keyfiyyət normativlərinin də müəyyən edilə biləcəyini qeyd edir. Konstitusiya Qanununun 25.2-ci, 64-cü maddələrinə, ümumilikdə isə normayaratma texnikasına uyğun hesab edilmir, o cümlədən normativ hüquqi aktda sui-istifadə amilikimi qiymətləndirilir.

Qanunun 7-ci fəslə müxtəlif fəqliyyət sahələri üzrə ekoloji tələblərin müəyyən edilməsini tənzimləyir. Bu baxımdan Qanunun məqsədləri üçün əsas tənzimləyici normalar məhz bu fəsildə nəzərdə tutulmalıdır. Lakin bütün fəsil boyunca Qanunun müddəaları həddən artıq ümumi və mücərrəd xarakter daşıyır. Məsələn, Qanunun 36-cı, 37-ci, 38-ci maddəsinin ikinci abzası, 43-cü və 46-cı maddələri müxtəlif təsərrüfat fəaliyyətləri zamanı ekoloji tədbirlərinin nəzərə alınmasını qeyd edir. Lakin bu tədbirlərin nədən ibarət olması və ya hansı addımların atılması ilə bağlı konkret bir tənzimləmə müəyyən etmir. Bu isə Konstitusiya Qanununun 65-ci maddəsinə əsasən normativ hüquqi aktda hüquqi boşluqların mövcudluğu ilə əlaqədar olan tipik sui-istifadə amilləri kimi qiymətləndirilir.

Bununla yanaşı, fəslin xüsusi əhəmiyyət kəsb edən maddəsi məhz “*Yer kürəsi iqliminin və atmosferin ozon təbəqəsinin mühafizəsi*” adlanan 49-cu maddədir. Belə ki, bu maddəyə əsasən *Yer kürəsi iqliminin və ozon təbəqəsinin mühafizəsi ölkənin qanunvericiliyi və Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq müqavilələrlə (sazişlərlə) tənzimləndiyini* müəyyən edir. Araşdırma göstərir ki, ayrı-ayrı qanunvericilik aktlarında iqlim dəyişmələrinin qarşısının alınması üçün bir sıra ümumi müddəalar olsa da ölkə qanunvericiliyi bu sahədə funksional tənzimləmə müəyyən etmir. Məsələn, “Energetika haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 21.4-cü maddəsi enerji subyektlərinin

istixana qazı emissiyalarının miqdarının azaldılması üçün tədbirlər gördüyünü müəyyən etsə də, bu tədbirlərin nədən ibarət olması, habelə belə tədbirlərin görülməsinə görə hər hansı bir məsuliyyət tədbirləri müəyyən edilməmişdir. Bu sahədə ölkənin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq sazişlər, yəni Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyasının (bundan sonra – Çərçivə Konvensiyası), habelə Çərçivə Konvensiyasının Kyoto Protokolu və Paris Sazişi iqlim tənzimləməsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq və bir sıra məsələləri tənzimləsə də, iqlim hədəflərinin müəyyən edilməsi, bu sahədə konkret addımların atılması, institusional çərçivənin müəyyən edilməsi və s. kimi məsələlər hər hansı normativ sənədlə tənzimlənməmişdir. Yəni digər qanunvericilik aktları da bu sahədə əsaslı tənzimləmə müəyyən etmir. Məsələn, Azərbaycanın iqlim hədəfləri yalnız milli səviyyədə müəyyən edilmiş töhfələrdə [4] və ölkə Prezidentinin 25 dekabr 2023-cü il tarixli 4233 nömrəli Sərəncamı kimi qeyri-normativ sənədlərdə iqlim hədəfləri qeyd edilmişdir. Digər normativ sənədlər isə bu hədəflər, icra və dövlət nəzarəti mexanizmləri və digər əlaqəli məsələlərlə bağlı hüquqi tənzimləmə müəyyən etmir. Göründüyü kimi Qanunun 49-cu maddəsi də sözügedən məsələləri tənzimləmir, bu baxımdan hüquqi boşluqların yaranmasına səbəb olur. Buna görə Qanunun müvafiq struktur elementi Konstitusiyaya Qanunun 25-ci maddəsinin tələblərinə də cavab vermir. Bununla yanaşı, Konstitusiyaya Qanununun 64.1.9-cu maddəsinə əsasən qanundakı boşluqların icra hakimiyyəti orqanının normativ hüquqi aktları ilə doldurulmasının sui-istifadə amili kimi qiymətləndirildiyi nəzərə alınaraq müvafiq tənzimləmə qanun səviyyəsində müəyyən edilməlidir.

Ekoloji ekspertiza məsələlərini tənzimləyən 8-ci fəsil Qanunun digər fəsiləri ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirilmiş və dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Belə ki, yuxarıdakı bölmədə qeyd edildiyi kimi, Qanuna 12 iyun 2018-ci il tarixində edilmiş dəyişikliklə bu fəslin əksər maddələri yeni redaksiyada verilmişdir. Bu səbəbdən, Qanunun bu fəsil digərlərinə nisbətən daha təkmil karakter daşıyır.

Qanunun 9-cu fəslə müxtəlif məsələlər dairəsini ehtiva etsə də, bu sahələr üçün xüsusi tənzimləmə müəyyən etmir. Belə ki, həmin fəsil ekoloji təhsil, maarifləndirmə, elmi tədqiqatlar, statistika, informasiya və reklam sahəsində münasibətlərin tənzimlənməsinə həsr edilmişdir. Lakin bu münasibətlər aidiyyəti sahəvi qanunlarla tənzimlənilir. Belə ki, ekoloji təhsil və maarifləndirmə məsələləri “Əhalinin ekoloji təhsili və maarifləndirilməsi haqqında”, elmi tədqiqatlar “Elm haqqında”, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında”, statistika məsələləri “Rəsmi statistika haqqında”, informasiya məsələləri “Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında”, reklam tənzimləməsi isə “Reklam haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları ilə tənzimlənilir. Bu səbəbdən Qanunun 9-cu fəslinin bütün maddələri blanket (göndərici) xarakterli normalar olmaqla yanaşı, digər normativ hüquqi aktların müddəalarını təkrarlayır və həmin

qanunlara düzgün istinadları ehtiva etmir. Bu baxımdan Konstitusiya Qanunun 25-ci maddəsinin tələblərinə cavab vermir.

Növbəti fəsilə fəvqəlatə ekoloji şərait və əlaqədli müddəalara yer verilmişdir. Nəzərə alınmalıdır ki, Konstitusiyanın 112-ci maddəsi fəvqəlatə vəziyyətin tətbiqi əsaslarını tənzimləyir və həmin maddədə *təbii fəlakətlər, epidemiyalar, epizootiyalar, böyük ekoloji və başqa qəzaların baş verməsini* fəvqəlatə vəziyyətin tətbiq edilməsi müəyyən edilmişdir. Bununla yanaşı Qanunun 65-ci maddəsinin ikinci hissəsi *təbii fəlakətlər, böyük ekoloji və başqa qəzaların baş verməsini* fəvqəlatə ekoloji vəziyyətin tətbiqi əsası kimi müəyyən edir. Göründüyü kimi, qanunvericilik sisteminin əsası olan Konstitusiya ilə normativ-hüquqi aktlar sistemi iyerarxiyasında daha aşağı pillədə qərarlaşan Qanun eyni halı müxtəlif hüquqi rejimlərin əsası kimi qiymətləndirir. Həmçinin nəzərə almaq lazımdır ki, fəvqəlatə vəziyyətin tətbiqi mexanizmi “Fəvqəlatə vəziyyət və sosial xarakterli fəvqəlatə mühit haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir. Həmin Qanuna 24 fevral 2023-cü il tarixli dəyişikliklə sosial xarakterli fəvqəlatə mühit rejimi anlayışı əlavə edilmişdir. Sözügedən rejimə “.....*ətraf mühitə əhəmiyyətli dərəcədə zərərin vurulmasına səbəb olan və ya səbəb ola bilən fəvqəlatə halların nəticəsində yaranan, lakin fəvqəlatə vəziyyətin tətbiq edilməsinə əsas hesab edilməyən mühit*” kimi anlayış verilmişdir. Aydın olduğu kimi, sosial xarakterli fəvqəlatə mühit rejimi ilə fəvqəlatə vəziyyətin fərqi qanunvericilikdə dəqiq müəyyən edilsə də, fəvqəlatə ekoloji vəziyyət anlayışı ilə fəvqəlatə vəziyyətin fərqi qanunvericilikdə dəqiq müəyyən edilməmişdir. Bununla yanaşı, digər qanunvericilik aktlarında da, məsələn “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanun, Meşə və Su məcəllələri və s. bu anlayışdan istifadə edilir. Müqayisə üçün “Ekoloji təhlükəsizlik haqqında” Qanunun 1-ci maddəsində fəvqəlatə ekoloji vəziyyətə verilən anlayış ilə, Qanunun 65-ci maddəsinin 1-ci hissəsində fəvqəlatə ekoloji şəraitə verilən anlayışlar fərqli xarakter daşıyır. Xüsusilə nəzərə alınmalıdır ki, Cinayət Məcəlləsinin 250.2-ci, 254.2-ci, 256.2.3-cü və 258.2.4-cü maddələrində fəvqəlatə ekoloji vəziyyət ağırlaşdırıcı cinayət tərkibinin elementlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən sözügedən rejimin hüquqi statusunun dəqiq müəyyən edilməsi xüsusilə əhəmiyyətlidir. Eləcə də, aparılmış bir sıra elmi tədqiqatlarda da ölkə qanunvericiliyində “ekoloji təhlükəsizlik” anlayışına əlavə izah olduğu qeyd edilmişdir [12, s. 96-97]. Bu baxımdan fəvqəlatə ekoloji vəziyyət rejiminin hüquqi statusunun Konstitusiya Qanunun 8-ci maddəsində təsbit edilmiş prinsiplər (xüsusilə 8.0.1-ci, 8.0.2-ci, 8.0.7-ci və 8.0.9-cu) əsasında təkmilləşdirilməsi zəruridir. Bununla yanaşı, Qanunun 65-ci maddəsinin 3-cü hissəsində müəyyən olunmuş “*təsərrüfat fəaliyyətinin və təbiətdən istifadənin növü qadağan edilə və ya məhdudlaşdırıla bilər*” müddəasının Konstitusiya Qanunun 64-cü maddəsinin tələblərinə (dispozitiv imkan) əsasən yenidən işlənməsi məqsədmüvafiq hesab edilir.

Onuncu fəsil nəzarətin müxtəlif formalarının və institusional çərçivənin tənzimlənməsi əsaslarını müəyyən edir. Dövlət nəzarətinin tənzimlənməsinin əsaslarını müəyyən edən 71-ci maddədə bu sahədə səlahiyyətli oqan olan Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hüquqları müəyyən edilmişdir. Həmin maddənin bir sıra müddəaları, xüsusilə 2.6-cı bəndi Konstitusiya Qanununun 64-cü və 65-ci maddələrinin tələbləri baxımından sui-istifadə amili kimi qiymətləndirilə bilər. Bununla yanaşı, xarici dövlətlərin təcrübəsində xüsusi ixtisaslaşmış qurumlara da rast gəlinir. Məsələn, iqlim tənzimləməsinə dövlət nəzarəti sahəsində Birləşmiş Krallıqda İqlim Dəyişiklikləri Komitəsi (*“Committee on Climate Change”*), Fransada isə İqlim üçün Yuxarı Şura (*“Haut Conseil pour le climat”*) fəaliyyət göstərir. Lakin, yuxarıda qeyd olunanların təhlili göstərir ki, Qanun bu sahədə xüsusi tənzimləmə müəyyən etmir. Habelə qeyd edilməlidir ki, bu fəslin 72-74-cü maddələri xüsusi tənzimləmə müəyyən etməyən blanket xarakterli normalardır. Bu baxımdan Qanun nəzarət sahəsində təkmil institusional çərçivə müəyyən etmir.

Qanunun 12-14-cü fəsiləri isə müvafiq olaraq, ekoloji audit, məsuliyyət və beynəlxalq əməkdaşlıq məsələlərini tənzimləyir. 12-ci fəslin bir çox, 13-cü fəslin ibarət olduğu 3 maddənin hər biri blanket xarakterli normalarla xarakterikdir. Sözügedən fəsilər çoxsaylı blanket normalarla xarakterizə olunur və digər qanunlara istinadlarla müşahidə olunur. Bu sahədə aparılmış bir sıra elmi tədqiqatlarda, Qanunun 79-cu maddəsi ilə Mülki Məcəllənin müvafiq müddələrinin təhlili aparılmış, bu sahədə mülki hüquqi məsuliyyətin təhlükə mənbəyi səbəbindən şəxsin təqsiri olmadan da yarana biləcəyi, eləcə də məsuliyyətin hüququayğun əmələ görə də yarana biləcəyi qeyd edilmişdir [23, s. 25]. Sonuncu fəsil ilə Konstitusiyanın müvafiq müddələrini təkrarlayır. Konstitusiya Qanunun 33-cü maddəsinə əsasən normativ göstərişlərin təkrarlanmasına yol verilsə də, müvafiq akta istinad qeyd olunmalıdır.

Yuxarıda qeyd olunanların təhlili göstərir ki, Qanunun əksər maddələri blanket xarakter daşıyan normalar olmaqla Qanunun məqsədləri üçün xüsusi tənzimləmə müəyyən etmir. Bu isə Qanunun tənzimləmə məqsədlərinə xidmət etmir. Belə ki, Qanunun preambulasına əsasən *bu Qanun ətraf mühitin mühafizəsinin hüquqi, iqtisadi və sosial əsaslarını müəyyən edir*. Lakin çoxsaylı istinadlar və blanket normalar tənzimləmə müəyyən etməməklə Qanunun məqsədlərinə xidmət etmir. Bununla yanaşı, Qanun Konstitusiya Qanununun və müasir normayaratma texnikasının tələblərinə cavab vermir. Təhlil göstərir ki, Qanunda bir çox sui-istifadə amili kimi qiymətləndirilən element mövcuddur. Eləcə də Qanunda kolliziyalar və boşluqların olması da xüsusilə qeyd edilməlidir. Xüsusilə iqlim tənzimləməsi sahəsində mövcud olan hüquqi boşluqlar, nəinki Konstitusiya Qanununun tələblərini pozur, həmçinin iqlim dəyişikliklərinin kəskinləşməsi fonunda bəşəriyyətin sağlam gələcəyinin təmin edilməsi üçün effektiv tənzimləmə müəyyən etmir. Bu baxımdan dünyada və ölkəmizdə mövcud ekoloji reallığa, o cümlədən ölkənin sosial-iqtisadi reallığına uyğun deyildir.

Bütün bunlar, araşdırma nəticəsində aşkar edilmiş problemlərin həll edilməsi üçün qanunvericiliyə dəyişikliklərin edilməsini şərtləndirir.

IV. Bu sahədə hüquqi tendensiyaların təhlili

Yuxarıdakı bölmələrdə dünyada və ölkəmizdə ekoloji problemlərin kəskinləşməsi, eləcə də 21-ci əsrin əvvəllərindən etibarən ölkədə baş vermiş sosial-iqtisadi inkişaf araşdırılmış, habelə bu əsasda Qanunun müddələrinin təhlili aparılmışdır. Lakin bu sahədə reallığın dəqiq müəyyən edilməsi üçün hüquqi tendensiyaların, o cümlədən elmi tədqiqat nəticələrinin və xarici dövlətlərin qanunvericilik təcrübələrinin araşdırılması xüsusi önəm daşıyır.

Bu sahədə müxtəlif tədqiqatçılar tərəfindən aparılmış elmi araşdırmaların nəticələri ekoloji problemlərin kəskinləşməsi fonunda hüquqi tendensiyaların müəyyən edilməsinə imkan verir. Belə ki, ekoloji qanunvericilik dinamikalarını araşdıran və 126 ölkədən 1990-2021-ci illər ərzində qəbul edilmiş qanunvericilik aktlarını ehtiva edən tədqiqatın nəticələrinə əsasən müəyyən edilmişdir ki, inkişaf etmiş dövlətlər (iqtisadi, institusional və s. cəhətdən) digərlərinə nisbətən daha çox, parlamentar dövlətlər isə prezidentli dövlətlərə nisbətən daha çox, anqlosakson hüquq sistemli dövlətlər isə roman-german hüquq sistemində malik olan dövlətlərə münasibətdə daha az ekoloji qanunvericilik aktları qəbul edir, o cümlədən dövlət idarəetməsinin effektivliyi də ekoloji qanunvericiliyə təkan verir [31]. İqlim dəyişikliklərinə qarşı adaptasiyada qanunvericiliyin rolunu araşdıran digər bir tədqiqatın nəticələrinə əsasən ekoloji qanunvericiliyin iqlim dəyişikliklərinin səbəb olduğu fəlakətlərə qarşı qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsində, bazar əsaslı yeni dayanıqlı mexanizmlərin hüquqi əsasının təmin edilməsində, iqlim öhdəliklərin müəyyən edilməsində əhəmiyyətli rol oynaması ilə yanaşı, iqlim dəyişikliklərinin qeyri müəyyən təbiəti, kompleks xarakter daşması, istixana qazlarının emissiyası ilə qlobal istiləşmə arasındakı müddət fərqi kimi amillərin bu sahədə hüquqi tənzimləməyə çətinlik yaratması müəyyən edilmişdir [20]. Bununla yanaşı, Daniel Uolters tərəfindən aparılan tədqiqatın nəticəsində iqlim qanunlarının qüvvəyə minməsi zamanı xərclərə və iqtisadi itkilərə gətirib çıxarması, lakin faydalarının (*qlobal istiləşmənin qarşısının alınması*) uzaq gələcəkdə görülməsi səbəbindən siyasi təzyiqlərə məruz qalması göstərilərək ideal iqlim tənzimləməsinin hazırkı tarixdə qəbul edilən lakin gələcək tarixdə qüvvəyə minəcək olan iqlim normaları ("*iqlim şəfəqi*") olduğu göstərilmişdir [35, s. 2139-2206].

Azərbaycanın hüquq alimləri tərəfindən də aparılmış bir sıra araşdırmalarda, ekoloji qanunvericiliyin müxtəlif aspektləri təhlil edilmişdir. Məsələn, A. Qasımov və digərləri tərəfindən aparılmış araşdırma zamanı, Qanunun ekoloji hüquq münasibətlərinin spesifik cəhətlərini müəyyən etmədiyi, eləcə də ekoloji qanunvericilikdə mövcud boşluqlar səbəbindən kompleks sistemləşdirmə zərurəti olduğu qeyd edilmişdir [11, s. 93-97]. Bununla yanaşı, bir sıra digər tədqiqatlarda ölkəmiz tərəfindən ətraf-mühitin mühafizəsi sahəsində həyata keçirilən islahatlar nəzərə alınmaqla, ekoloji tarazlığın qorunmasının ümumbəşəri səciyyə daşması

səbəbindən digər dövlətlər tərəfindən də bu sahədə zəruri addımların atılmasının zəruriliyi vurğulanmışdır [14, s. 143-145]. Habelə digər araşdırmalar zamanı, Qanunun və Mülki Məcəllənin müvafiq müddəaları təhlil edilərək, ekoloji hüquqpozmalara görə mülki-hüquqi məsuliyyətinin spesiik cəhətləri göstərilmişdir [23, s. 23-25]. Əlavə olaraq, T. Hüseynov tərəfindən iqlim ədaləti prizmasından aparılmış bir sıra araşdırmalar da bu sahədə dövlətlərin öhdəlikləri və qeyri-hökumət təşkilatlarının əhəmiyyətini vurğulayır [34, s. 15-17].

Qeyd olunanlarla yanaşı, xarici dövlətlərin qanunvericiliklərinin son illərdə inkişaf tendensiyalarının müəyyən edilməsi də bu məqalənin məqsədləri üçün əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan xüsusilə inkişaf etmiş dövlətlərin və sosial-iqtisadi inkişaf səviyyələri Azərbaycanla oxşar olan dövlətlərin qanunvericiliklərinin araşdırılması zəruridir. İnkişaf etmiş dövlətlərin təcrübələrinin araşdırılması zamanı, Avropa İttifaqı və ona üzv dövlətlərin, ABŞ və Yaponiya kimi dövlətlərin təcrübələri xüsusilə əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman 2021-ci ildən qüvvəyə minmiş və Avropa İttifaqının iqlim hədəflərini hüquqi qüvvəyə malik olan normalara çevirən “Avropa İqlim Hüququ” Reqlamenti (“European Climate Law”) əhəmiyyət daşıyır. Həmin Reqlament 2050-ci ilədək Avropa İttifaqının iqlim neytrallığına malik olmasını, 2030-cu ilədək isə 1990-cı ilə nisbətən istixana qazları emissiyasının 55% azaldılmasını hədəfləyir. Bir sıra araşdırmalar sözügedən reqlamentin Avropa İttifaqında sözügedən sahədə hüquqi bazanı gücləndirdiyini göstərsə də, əlavə təkmilləşdirmə imkanlarının qaldığı etiraf edilir [18, s. 41-42]. Bununla yanaşı, sözügedən reqlamentin qəbul edilməsi ilə əlaqədar qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması xarakteri daşıyan “55 üçün Uyğunluq” (“*Fit for 55 Package*”) qanunvericilik paketi və bir sıra strategiyalar, o cümlədən “Avropa Yaşıl Razılışması” (“*The European Green Deal*”) qeyd edilməlidir. Fransanın qanunvericilik təcrübəsi, bu sahədə demokratik təşəbbüslərlə müşahidə olunması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, 2019-cu ildə “Vətəndaşların İqlim Konvensiyası” təşəbbüsü (“*Convention Citoyenne pour le Climat*”) zamanı Fransada təsadüfi əsaslarla 150 vətəndaş seçilərək onlardan istixana qazlarının emissiyasının azaldılması üçün təkliflərin hazırlanması xahiş edilmiş və həmin təkliflərin bir hissəsi növbəti qanunvericilik aktlarında, o cümlədən “İqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə və onun təsirlərinə qarşı davamlılığın gücləndirilməsi haqqında” Qanunda (“*Loi n° 2021-1104 du 22 août 2021 portant lutte contre le dérèglement climatique et renforcement de la résilience face à ses effets*”) öz əksini tapmışdır. Lakin bununla belə, bəzi tədqiqatçılar qanunun Fransanın iqlim hədəflərinə çatması üçün yetərsiz olduğunu iddia edirlər [17, s. 11-12]. Almaniya qanunvericiliyinə nəzər yetirərkən, 2019-cu ildə “Federal iqlim müdafiəsi haqqında” Qanunun (“*Bundes-Klimaschutzgesetz*”) qəbul edildiyi, Almaniya Konstitusiyası Məhkəməsinin 2021-ci il tarixli Qərarı ilə həmin Qanunun gələcək nəsilləri iqlim dəyişikliklərinin təsirlərindən səmərəsiz müdafiə etməsi səbəbindən Konstitusiyaya zidd olduğu, xüsusilə 2030-cu ildən sonrakı emissiya hədəflərinin səmərəsiz olduğu müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən 2021-ci ildə

sözügədən Qanuna əsaslı dəyişikliklər edilmişdir. Bununla belə, Konstitusiya Məhkəməsinin sözügədən Qərarı bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən tənqid edilir [9]. ABŞ-də isə əksinə olaraq, 2025-ci il Tramp administrasiyasının təkrar hakimiyyətə gəlməsi ilə ABŞ Paris Sazişindən çıxmış və bununla yanaşı, ölkənin ekoloji siyasətində bir sıra dəyişikliklərin edilməsi, xüsusilə mövcud qanunvericilik aktları çərçivəsində ayrılmış büdcə vəsaitinin azaldılması və digər dəyişikliklərin edilməsi proqnozlaşdırılır [10, s. 47]. Yaponiyada da son illərdə iqlim dəyişikliklərinin kəskinləşməsi fonunda “Qlobal istiləşməyə əks tədbirlər haqqında” Akt (“*Global Warming Countermeasures Law*”), adaptasiya planları üçün hüquqi əsası müəyyən edən “İqlim dəyişikliklərinə adaptasiya Aktı” (“*Climate Change Adaptation Act*”), yaşıl satınalmalar və karbon qiymətdəyişmə sahəsində müvafiq qanunvericilik aktları, eləcə də Paris Sazişinin icrası ilə əlaqədar 2050-ci ilədək sıfır emissiya hədəflərinin müəyyən edilməsi sahəsində bir sıra strategiyalar qəbul edilmişdir.

Azərbaycanla qonşu dövlətlərin qanunvericilik təcrübələrinin araşdırılması da bu məqalənin məqsədləri üçün əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan Türkiyədə 2025-ci ilin iyul ayında ilk iqlim qanunu qəbul edilmiş və ölkə qanunvericiliyinə iqlim hədəfəri, eləcə də emissiya ticarəti sistemləri inteqrasiya edilmişdir. Lakin, bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən həmin Qanun ekologiyadan daha çox iqtisadi yönümlü olması səbəbindən tənqid edilir [13, s. 40-45]. Rusiyada isə 2021-ci ildə “İstixana Qazlarının Emissiyalarının Azaldılması haqqında” Qanun (*Федеральный закон “Об ограничении выбросов парниковых газов”*) qəbul edilmişdir. Lakin həmin Qanun hüquqi baxımdan qeyri-dəqiq olması, mücərrəd müddəaları və çərçivə xarakteri daşması səbəbindən bir sıra tədqiqatlar zamanı tənqid edilir [37, s. 160-161]. İran qanunvericiliyində də bir çox tədqiqatçılar tərəfindən dəqiq iqlim tənzipləməsinin olmaması tənqid edilir [15, s. 530-537]. Eyni zamanda Gürcüstan [27] və Ermənistanda [8] da kəskinləşən iqlim dəyişiklikləri səbəbindən iqlim tənzipləməsi layihələri hazırlanmışdır. Qazaxıstanda isə Ekologiya Məcəlləsinin 18-ci fəslə iqlim tənzipləməsinə həsr edilmişdir. Bundan başqa, Qazaxıstan qanunvericiliyini araşdıran bir sıra tədqiqatçılar da, iqlim dəyişikliyinə qarşı mübarizə sahəsində xüsusi tənzipləmə və iqtisadi əsaslar sahəsində ekoloji qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi zərurətini vurğulamışlar [1, s. 34-35].

V. Nəticə

Yuxarıda qeyd olunanların təhlili əsasında aşağıdakı nəticələrə gələ bilərik:

1. Qanunun qəbul olunmasından sonra Azərbaycan əsaslı sosial-iqtisadi inkişaf yolu keçmiş, lakin Qanuna inkişafa uyğun dəyişikliklər edilməmişdir. Belə ki, Qanun qəbul edildikdən sonrakı 26 il ərzində ölkədə istər iqtisadi, istərsə də sosial sferada mövcud reallıqlar dəyişmişdir. Bu baxımdan ekoloji qanunvericiliyin davamlı təkmilləşdirilməsi ekoloji hüquqi tənzipləmənin aktuallığının qorunmasının əsası kimi çıxış edir. Araşdırma göstərir ki, bu illər

ərzində Qanuna edilmiş 28 dəyişiklikdən yalnız ikisi Qanunun tənzimləmə predmeti baxımından yeni yanaşmaların tətbiqi ilə bağlı olmuş, müvafiq olaraq polietilen torbalar və birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulmuş plastik məmulatların dövriyyəsi qadağan edilmiş, eləcə də ekoloji ekspertizanın tənzimlənməsi ilə bağlı Qanun təkmilləşdirilmişdir. Bunlar xaricində edilmiş digər dəyişikliklər Qanunun tənzimləmə predmetinin məqsədləri üçün əhəmiyyətli təkmilləşdirmə xarakteri daşımamış, əsasən digər qanunvericilik aktlarına aktlarına edilmiş dəyişikliklərlə bağlı uyğunlaşdırma xarakteri daşıyan texniki xarakterli dəyişikliklər olmuşdur.

2. *Qanun ölkədə mövcud olan normayaratma texnikasına və Konstitusiyaya Qanununun bir sıra tələblərinə cavab vermir, eləcə də bir sıra kolliziyalar və hüquqi boşluqları, o cümlədən çoxsaylı blanket normaları ehtiva edir.* Belə ki, Qanunda həddən artıq ümumiləşdirilmiş və mücərrəd müddəalar, o cümlədə sui-istifadə amili kimi qiymətləndirilə biləcək çoxsaylı elementlərə rast gəlinir ki, bunlar Konstitusiyaya Qanununun tələblərinə cavab vermir. Bununla yanaşı, Qanunun əksər müddəaları blanket xarakterli normalardır və bu səbəbdən xüsusi tənzimləmə müəyyən etmir. bu isə bir sıra hallarda, məsələn iqlimin mühafizəsi və ya nəzarətin təmin edilməsi zamanı boşluqların yaranmasına səbəb olur. Eləcə də araşdırma zamanı, Qanunda bir sıra kolliziyaların mövcud olması halları da müəyyən edilmişdir. Habelə Qanun, qabaqcıl dünya dövlətlərində tətbiq olunan təkmil tənzimləmə metodlarını, xüsusilə iqtisadi sferada yeni yanaşmaları ehtiva etmir. Bütün bunlar ekoloji problemlərin kəskinləşməsi fonunda effektiv tənzimləmənin aparılmasına maneə yaratmaqla ekoloji-hüquqi tənzimləmənin səmərəliliyini sual altına atır.

3. *Müəyyən edilmiş problemlərin aradan qaldırılması üçün qanunvericiliyə zəruri dəyişikliklərin edilməsi labüddür.* Yuxarıda qeyd olunan problemlər effektiv ekoloji-hüquqi tənzimləmənin həyata keçirilməsi üçün qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi istiqamətində addımların atılmasını zəruri edir. Belə təkmilləşdirmə Qanuna əsaslı dəyişikliklərin edilməsi və ya mövcud Qanunun ləğv edilərək yeni qanunvericilik aktının qəbul edilməsi (o cümlədən, bir sıra ekoloji qanunvericilik aktlarının kodifikasiya edilməsi) formasında həyata keçirilə bilər. Müvafiq təkmilləşdirmə tədbirləri qanunvericilikdə mövcud çatışmazlıqları aradan qaldırmaqla yanaşı, təkmil ekoloji tənzimləmə metodlarını və iqlim tənzimləməsi ilə bağlı zəruri elementləri ölkə qanunvericiliyinə inteqrasiya etməlidir. Xüsusilə iqlim dəyişiklikləri başda olmaqla ekoloji problemlərin kəskinləşməsi fonunda ekoloji hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi bəşəriyyətin, o cümlədən ölkəmizin sağlam gələcəyinin əsasını təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT (REFERENCES):

1. Abdizhami, A., & Rustembekova, D. The legal regulation of climate policy in the field of greenhouse gas emissions: global challenges and

- ways of adaptation of Kazakhstan. Bulletin of the Karaganda University “Law Series”, 11730(1), 2025, pp. 32–39.
URL: <https://doi.org/10.31489/202511/32-39> (last access: 15.07.2025).
2. Alimusayev, E. Standardization and certification in environmental legislation: Current problems and solutions. Qanun Journal, 02(364), 2025, pp. 129–134 (in Azerbaijani / *Ekoloji Qanunvericilikdə Standartlaşdırma və Sertifikatlaşdırma: Mövcud Problemlər və Həlli Yolları. Qanun jurnalı, 02(364), 2025, s.129-134*).
 3. Azerbaijan 2030: National Priorities on the Socio-economic Development. Approved by the Decree of the President № 2469, February 2, 2021. (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/46813> (last access: 16.07.2025).
 4. Azerbaijan’s Second Nationally Determined Contribution (NDC). United Nations Framework Convention on Climate Change, 2023.
URL: https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2023-10/Second%20NDC_Azerbaijan_ENG_Final%20%281%29.pdf (last access: 15.07.2025).
 5. Bayramli, G. The environmental problems of Azerbaijan and the search for solutions. WSEAS Transactions on Environment and Development, 16, 2020, pp. 423–433.
URL: <https://www.wseas.com/journals/ead/2020/a845115-522.pdf> (last access: 15.07.2025).
 6. Decree of the President № 2620, May 3, 2021. (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 may 2021-ci il tarixli 2620 nömrəli Sərəncamı*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/47397> (last access: 16.07.2025).
 7. Decree of the President № 4233, December 25, 2023. (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 dekabr 2023-cü il tarixli 4233 nömrəli Sərəncamı*).
URL: <https://e-qanun.az/framework/55849> (last access: 15.07.2025).
 8. EcoLur. Government of Armenia approves draft law on climate. August 22, 2025.
URL: <https://www.ecolur.org/en/news/climate-change/16113/> (last access: 14.07.2025).
 9. Ekardt, F., & Bärenwaldt, M. The German Climate Verdict, Human Rights, Paris Target, and EU Climate Law. Sustainability, 15(17), 2023, Article 12993.
URL: <https://doi.org/10.3390/su151712993> (last access: 15.07.2025).

10. Fiorino, D. J. What Does a Second Trump Term Mean for US Environmental Policy? *Policy Quarterly*, 21(1), 2025, pp. 46–49.
URL: <https://doi.org/10.26686/pq.v21i1.9725> (last access: 16.07.2025).
11. Gasimov, A. M., Jafarov, Z. I., Aliyev, M. O. On the current state of the environmental legislation of the Republic of Azerbaijan. *Environmental Law. Qanun jurnalı*, 07 (357), 2024, pp. 93–99. (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikasının Ekologiya Qanunvericiliyinin Müasir Vəziyyəti Haqqında. Qanun Jurnalı*. 07 (357), 2024, s. 93–99).
URL: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.003.2025.1342> (last access: 14.07.2025).
12. Gasimov, A.M., Jafarov, Z.I., Aliyev, M.O. Legal regulation of ensuring environmental safety. *Qanun*, No. 03 (365), 2025, pp. 92–98. (in Azerbaijani / *Ekoloji Təhlükəsizliyin Təmin Olunmasının Hüquqi Tənzimlənməsi Haqqında. Qanun Jurnalı*. 03 (365), 2025, s. 92–98).
DOI: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.003.2025.1342> (last access: 15.07.2025).
13. Gurçam, S. Fighting the climate crisis or market mechanisms for capital? An examination of Turkey’s Draft Climate Change Law. *Environment, Climate and Sustainability.*, 26(1), 2025, pp. 37–52 (in Turkish / *İklim kriziyle mücadele mi, sermaye için piyasa mekanizmaları mı? Türkiye’nin İklim Değişikliği Kanunu Teklifi üzerine bir inceleme. Çevre, İklim ve Sürdürülebilirlik*. 26(1), 2025, s. 37–52).
URL: <https://doi.org/10.29150/ciys.2025.1681625> (last access: 15.07.2025).
14. Hamidli, F. F. The concept and features of civil liability for environmental offences (Part I). *Qanun*, 05(355), 2024, pp. 22–26. (in Azerbaijani / *Ekoloji Hüquq Pozmalara Görə Mülki-Hüquqi Məsuliyyətin Anlayışı və Xüsusiyyətləri. Qanun jurnalı* 05(355), 2024, s. 22–26).
URL: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.022.2024.1022> (last access: 14.07.2025).
15. Heydari, N., Mumtaz, M., & Taran, F. Legislation and policy capacities in agricultural water for adapting to climate change in Iran. *Iranica Journal of Energy & Environment*, 16(3), 2025, pp. 528–539. URL: <https://doi.org/10.5829/ijee.2025.16.03.13> (last access: 15.07.2025).
16. IPCC. Summary for Policymakers. In: *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, H. Lee & J. Romero (eds.)]. Intergovernmental Panel on Climate Change, 2023.

- URL:
https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf (last access: 15.07.2025).
17. Jousseume, M. The French Climate and Resilience Law. Centre for European Policy Network (cep), January 18, 2022.
URL:
https://www.cep.eu/fileadmin/user_upload/cep.eu/Studien/cepInput_Franzoesisches_Klima-und_Resilienzgesetz/cepInput_The_French_Climate_and_Resilience_Law.pdf (last access: 14.07.2025).
18. Kulovesi, K., Oberthür, S., van Asselt, H., & Savaresi, A. The European Climate Law: Strengthening EU Procedural Climate Governance? *Journal of Environmental Law*, 36, 2024, pp. 23–42.
URL: <https://doi.org/10.1093/jel/eqad034> (last access: 14.07.2025).
19. Law of Azerbaijan № 678-IQ “On Environmental Protection”, June 8, 1999 (in Azerbaijani / “*Ətraf Mühitin Mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*”).
URL: <https://e-qanun.az/framework/3852> (last access: 15.07.2025).
20. McDonald, J. The role of law in adapting to climate change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 2(2), 2011, pp. 283–295.
URL: <https://doi.org/10.1002/wcc.96> (last access: 15.07.2025).
21. Ministry of Ecology and Natural Resources of the Republic of Azerbaijan. Head of Service: Climate and geological factors play an important role in Caspian Sea level fluctuations. July 8, 2024 (in Azerbaijani / *Xidmət rəisi: Xəzər dənizinin səviyyə tərəddüdündə iqlim və geoloji amillər önəmli rol oynayır*).
URL: <https://eco.gov.az/az/nazirlik/xeber?newsID=23503> (last access: 14.07.2025).
22. Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan. Main economic indicators. 2024 (in Azerbaijani / *Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi. Əsas iqtisadi göstəricilər*).
URL:
<https://economy.gov.az/storage/files/files/9603/LH8Nuk5IHoxRCgyMhh4XArjVoUbm8KPZjX14f2CK.pdf> (last access: 15.07.2025).
23. Mirzazade, Y. E. Environmental law violations in the context of international legal acts and the legislation of world states: Existing problems and effective solutions. *Qanun*, 03(353), 2024, pp. 139–146 (in Azerbaijani / *Ekoloji Hüquq Pozuntuları Beynəlxalq Hüquqi Aktlar və Dünya Dövlətlərinin Qanunvericiliyi Müstəvisində: Mövcud Problemlər Və Effektiv Həll Yolları. Qanun jurnalı. 03(353), 2024, s. 139–146*).

- URL: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.03.353.2024.037> (last access: 15.07.2025).
24. Mustafayeva, G. A., Mammadova, S. Y., & Balajayeva, T. P. Enhancing infrastructure competitiveness in alignment with COP-29 climate goals. *BIO Web of Conferences*, 151, 2025, Article 04004. URL: <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515104004> (last access: 15.07.2025).
25. OECD. Policy instruments for the environment. Better policies for better lives. 2024. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/data/datasets/pine-database/policy-instruments-for-environment-tax-database-brochure-2024.pdf> (last access: 14.07.2025).
26. Open Data Portal. Forest fires, April 25, 2025. URL: <https://opendata.az/@@@statistika/mese-yanginlari> (last access: 21.11.2025). Expenditures on nature conservation, December 11, 2025. URL: <https://opendata.az/@statistika/expenditures-on-nature-conservation> (last access: 15.07.2025).
27. Parliament of Georgia. Environmental Protection and Natural Resources Committee introducing white paper on climate change for public consultations. November 9, 2023. URL: <https://parliament.ge/en/media/news/garemos-datsvisa-dabunebrivi-resursebis-komitetma-sakartvelos-klimatis-tsvlilebis-kanonis-tetri-tsigni-sajaro-konsultatsiebstvis-tsaradgina> (last access: 14.07.2025).
28. Republic of Azerbaijan. (2021). Fourth national communication to the United Nations Framework Convention on Climate Change. UNFCCC. URL: <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/FNC%20report.pdf> (last access: 14.07.2025).
29. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. Expenditures on environmental protection. July 19, 2024 (in Azerbaijani / *Dövlət Statistika komitəsi. Ətraf mühitin mühafizəsinə çəkilmiş xərclər. Milli hesablar sistemi və tədiyə balansı*). URL: <https://www.stat.gov.az/news/index.php?id=5933&lang=az> (last access: 14.07.2025). System of national accounts and balance of payments. March 17, 2025. URL: https://stat.gov.az/source/system_nat_accounts (last access: 14.07.2025).
30. State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan. Statistical review of Sustainable Development Goals: Description of SDG progress in national context with statistical indicators. Baku, 2024 (in Azerbaijani / *Dövlət Statistika komitəsi. Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri. Statistik icmal*).

URL:

https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/DIM_stat_2024.pdf (last access: 14.07.2025).

31. Stef, N., & Ashta, A. Dynamics in environmental legislation. *International Review of Law and Economics*, 76, 2023, Article 106170. URL: <https://doi.org/10.1016/j.irle.2023.106170> (last access: 14.07.2025).
32. Teymurova, V., Abdullayeva, S., Muradova, K., Aslanova, M., & Bayramli, M. Environmental challenges and the impact of human capital on Azerbaijan's foreign economic activity. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Economics"*, 12(1), 2025, pp. 20–34. URL: <https://doi.org/10.52566/msu-econ1.2025.20> (last access: 15.07.2025).
33. The Constitution Law of Azerbaijan № 21-IVKQ "On Normative Legal Acts", December 21, 2010 (in Azerbaijani / "Normativ Hüquqi Aktlar haqqında" *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Qanunu*).
34. Tugray, H. Some legal issues of ensuring the principle of climate justice. *Azerbaijan Law Journal*, 3, 2024, pp. 5–20 (in Russian / *Некоторые Правовые Вопросы Обеспечения Принципа Климатической Справедливости. Азербайджанский Юридический Журнал*). URL: <https://www.ahj.az/az/publidzation-rules-az/8-journal/70-2024-3.html> (last access: 16.07.2025).
35. Walters, D. E. Tomorrow's climate law, today. *UC Davis Law Review*, 58(4), 2025, pp. 1701–1777. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4750208> (last access: 14.07.2025).
36. Wei, J., et al. COP29: Progresses and challenges to global efforts on the climate crisis. *The Innovation*, 6(1), 2025. URL: <https://doi.org/10.1016/j.xinn.2024.100748> (last access: 15.07.2025).
37. Zhavoronkova, N. G., & Agafonov, V. B. The role of the national climate law in ensuring "energy transition". *Actual Problems of Russian Law*, 17(2), 2022, pp. 151–162 (in Russian / *Роль национального климатического закона в обеспечении «энергетического перехода». Актуальные проблемы российского права*). URL: <https://doi.org/10.17803/1994-1471.2022.135.2.151-162> (last access: 16.07.2025).

Analysis of the Legislation of the Republic of Azerbaijan in the Field of Environmental Protection in the Context of Combating Climate Change

EMIN ALIMUSAYEV*

Abstract

In order to ensure the prosperity of humanity, it is crucial to take necessary measures to prevent the intensification of environmental problems, especially climate change. In this regard, most countries ensure the effectiveness of environmental and legal regulation by adopting environmental legislative acts and further improving the existing legal framework. There are a number of legislative acts addressing various aspects of environmental protection in our country. This study analyses the Law of the Republic of Azerbaijan “on Environmental Protection” which is one of the main legislative acts in the field of environmental protection. In particular, the analysis was conducted in terms of socio-economic development in 26 years after adoption of the Law and the amendments made to the Law during these years were examined. In addition, the research was conducted on the basis of specific structural elements of the Law, a number of collisions and legal gaps were identified and an assessment was carried out in terms of advanced law-making techniques. The study revealed that the Law lacks modern concepts of environmental and climate regulation, as well as only two of the amendments adopted since its enactment can be considered improvements to its regulatory scope. Furthermore, the Law includes numerous norms that do not provide clear regulation, as well as inconsistencies and legal gaps. It also does not conform to contemporary law-making techniques, and therefore, fundamental legislative amendments have been proposed to ensure effective environmental and legal regulation.

Keywords: *environment, protection of the environment, environmental law, green world, environmental legislative framework, climate laws, legislation, law-making.*

* PhD Candidate, Department of Labor and Environmental Law / Baku State University / email: eminalimusayev@gmail.com

Анализ законодательства Азербайджанской Республики в сфере охраны окружающей среды в контексте борьбы с изменением климата

ЭМИН АЛИМУСАЕВ*

Резюме

Для обеспечения процветания человечества крайне важно принять необходимые меры по предотвращению обострения экологических проблем, особенно изменения климата. В связи с этим большинство стран обеспечивают эффективность экологического и правового регулирования путем принятия экологических законодательных актов и дальнейшего совершенствования существующей правовой базы. В нашей стране существует ряд законодательных актов, регулирующих различные аспекты охраны окружающей среды. В данном исследовании анализируется Закон Азербайджанской Республики «Об охране окружающей среды», который является одним из основных законодательных актов в области охраны окружающей среды. В частности, анализ проводился с точки зрения социально-экономического развития за 26 лет после принятия Закона, а также были изучены поправки, внесенные в Закон за эти годы. Кроме того, исследование было проведено на основе конкретных структурных элементов Закона, был выявлен ряд противоречий и правовых пробелов и проведена оценка с точки зрения передовых методов законодательства. Исследование показало, что в Законе отсутствуют современные концепции регулирования в области окружающей среды и климата, а также что только две поправки, принятые с момента его вступления в силу, можно считать улучшением его нормативно-правового поля. Кроме того, Закон содержит множество норм, которые не обеспечивают четкого регулирования, а также противоречия и пробелы в законодательстве. Он также не соответствует современным методам законодательства, в связи с чем были предложены фундаментальные поправки к законодательству для обеспечения эффективного экологического и правового регулирования.

Ключевые слова: экология, защита окружающей среды, экологическое право, зеленый мир, законодательная база в области охраны экология, законы о климате, законодательство, законодательство.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 26.07.2025

Çара qəbul: 25.12.2025

* Докторант кафедры трудового и экологического права / Бакинский государственный университет / email: eminalimusayev@gmail.com